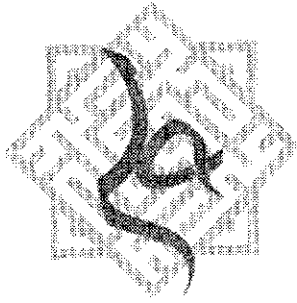

کتابشناسی

عهدنامه و وصیتنامه

امیرالمؤمنین (ع)

ناصرالدین انصاری قمی

در این فرمان از این موضوعات سخن رفته است: از شخصیت والیان و شرایط انتخاب آنان، استقلال دادگاه و دادرس، راه اصلاح مأموران دولت، آموزش مأموران دولت و برنامه ریزی، سازمان‌های اداری و طبقه‌بندی مشاغل دولتی، طبقه‌بندی افراد جامعه و ویژگی‌ها و وظایف آنان، فرماندهان و سربازان ارتش، تاثیر ایمان در پرورش روحیه جانبازی و سلحشوری، جنگ و صلح، پیمان‌ها در اسلام و لزوم تعهد والیان به پیمان خود، مسئولیت وزیران و کارمندان، و وظایف رئیس قوه مجریه، مبدأ تفکیک قوا، زیان نزدیکان و یاران نادرست والی، عوامل ایجاد اعتماد بین رئیس حکومت و مردم، عدالت اجتماعی، اساس سیادت ملی و سلطه آرای عمومی، افراد ملت که بهترین و غنی‌ترین خزانه دولت اند، اهمیت بازرگانی و صنعت در جامعه و اقتصاد ملت، احتکار و زیان‌های همگانی آن، مراعات حقوق کارگران و افراد کم درآمد برای حفظ امنیت اجتماعی، راه درمان فقر در اسلام، برابری قوی و وضعیت در مقابل قوانین اسلام، روی نشان ندادن والیان و سلب اعتماد مردم، ریختن خون ناحق موجب ویرانی کشور و نابودی دولت است، لزوم پیروی از سنت‌های شایسته و پست‌دیده‌پیشین در حکمرانی، تحسین و تملق سبب ویرانی بنیان حکومت، حکومت جهانی اسلام و برابری همه افراد (مسلمان و غیر آن) در برابر قانون.^۱ این

۱. برگرفته از پیشگفتار «نظامنامه حکومت»، نوشته مهدی انصاری. ص ۲۱-۲۳.

یکی از فصول درخشان نهج البلاغه، که همچون سایر بخش‌های آن رنگ جاودانگی به خود گرفته و به ابدیت پیوسته است، فرمان حکومتی امام امیرالمؤمنین (ع) به مالک اشتر نخعی است. در این فرمان و الامرتبه، که دربرگیرنده آرای سیاسی و اصول کشورداری و راه و رسم زمامداری آن حضرت است، هرچه را که یک مقام عالی رتبه مسؤول در دولت اسلامی باید بداند و برنامه کار خود قرار دهد، به مالک مرقوم داشته و به صورت منشوری جاودانه و انسانی در تاریخ و فرهنگ اسلامی، با گذشت قرن‌ها از صدور آن، بی نظیر و بی بدیل باقی مانده است.

این فرمان، فشرده‌ای از نظریات و افکار جهان‌شمول و تابناک امیرالمؤمنین است، که در آن تکلیف تمام افراد بشر - چه به عنوان یک بنده و مخلوق در برابر آفریدگار، و یک انسان در جامعه، و یا به عنوان حاکمی که مسؤول اجرای احکام است، و یا به عنوان فردی که در سایه حمایت قوانین اسلام زندگی می‌کند - را به روشنی بیان داشته است. بی تردید اگر این فرمان به درستی و به طور کامل اجرا شود، نه تنها ضامن ایجاد و حفظ عدالت اجتماعی و امنیت زندگی و آرامش خاطر و آسایش جامعه است، بلکه عوامل مهمی است که در جامعه انسانی، زمینه‌های مساعدی را ایجاد می‌کند تا تمام افراد اجتماع، با علم و آگاهی و ایمان، به خودسازی پردازند و خود را از رذایل و مفاسد پیراسته گردانند و همگی به صورت بندگان مؤمن و صالح خود درآیند و راه نجات و رستگاری را طی کنند.

این کتاب ترجمه و شرح عهدنامه به نظم و نثر فارسی، و بخشی از کتاب مشهورش «نهج البلاغه منظوم» است که در ۱۱۱ صفحه رقی، به خط زیبای نسخ و نستعلیق مرحوم حاج میرزا حسن هریسی تبریزی مکرر به چاپ رسیده است. بر این کتاب (نهج البلاغه منظوم)، علمای اعلام و آیات عظام: حکیم، خوبی، سید عبدالهادی شیرازی، سید هبة‌الدین شهرستانی، سید جمال‌الدین گلپایگانی، سید علی بحر العلوم، سید محمدجواد طباطبایی تبریزی، شیخ محمدعلی غروی اردوبادی، شیخ آقا بزرگ تهرانی، سید عبدالحسین شرف‌الدین، سید محمدتقی خوانساری، سید ابوالحسن رفیعی قزوینی، سید محمد حجت کوهکمری سید صدرالدین صدر، حاج میرزا محمد فیض قمی، نجفی مرعشی، میرزا خلیل کمره‌ای، شیخ راضی تبریزی و سید محمدجمال هاشمی. تقریظ نگاشته‌اند و آن را ستوده‌اند.

۴. آئین کشورداری از دیدگاه امام علی (ع). آیت‌الله محمد فاضل لنکرانی
تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۶ ش، ۲۰۶ ص، وزیری.

این کتاب، به غیر از شرح عهدنامه، مقدمه‌ای خواندنی در اوضاع تاریخی مصر در زمان حکومت امیرالمؤمنین و شرح حال مالک اشتر دارد و بخشی از درس‌های نهج البلاغه استاد در حوزه علمیه قم است.

۵. آئین ملکداری. میرزا محمدصادق مروزی وقایع‌نگار
نسخه خطی آن در کتابخانه ملی ملک و کتابخانه ملی (تهران) موجود است.

نسخه‌های خطی فارسی (منزوی) / ۱۵۷۳، فهرست کتابخانه ملک ۱۳۸/۲، فهرست کتابخانه ملی ۱۵۷/۱

۶. اساس السیاسة فی تاسیس الریاسة (فارسی). حاج شیخ محمد کجوری تهرانی، سلطان المتکلمین (م ۱۳۵۳ ق) در این کتاب، عهدنامه به صورت گسترده، شرح شده است.

الذریعة ۷/۲، ۳۷۳/۱۳، ۱۴۶/۱۴

۷. اصول سیاسی اسلام در عهدنامه امام علی (ع). احمد رضا کشوری قم، انتشارات وثوق، ۱۳۷۹ ش، رقی، ۹۶ ص.

۸. اصول زمامداری از حضرت علی (ع) (فرمان مبارک امام (ع) به مالک اشتر).

خط: کیخسرو و خروش. تذهیب: جمال‌الدین خرمی نژاد، تهران، واحد فرهنگی نشر شاهد، ۴۱ ص.

۹. بیعة الافاخم (ترجمه و شرح عهدنامه به فارسی). علی بن میرزا محمد (محمد) گیلانی. تاریخ تألیف: ۱۲۳۵ ق.

عهدنامه، از دیر زمان مورد توجه دانشمندان مسلمان قرار گرفت و به دلیل اشتغال بر مطالب والا و دستورات عالی الهی و شیوه‌نو و ابتکاری کشورداری، در هر زمان به زبان‌های گوناگون ترجمه و شرح شده است.

متن این عهدنامه در کتاب‌های حدیث و تاریخ شیعه و سنی، حتی پیش از ولادت سید رضی (م ۴۰۶)، ذکر شده است. مانند: دستور معالم‌الحکم و مآثور مکارم‌الشیع، از قاضی قضاعی فقیه شافعی (م ۴۰۴ ق). و هم در تاریخ دمشق ابن عساکر (م ۵۷۱ ق) در جلد ۳۸، نهایة الارب فی فنون الادب، شهاب‌الدین احمد نویری (م ۷۳۲ ق) در جلد ۶، ابواب سیاست و وزراء، و هم در نهج البلاغه شریف رضی، دعائم الاسلام قاضی نعمان مصری، تحف العقول حسن بن شعبه حرّانی، غرر الحکم قاضی ناصح‌الدین آمدی - که آن را قطع کرده و در جای جای کتابش آورده است و هم ابوالعباس نجاشی و شیخ طوسی در فهرست خویش، سندشان به عهدنامه را در ذیل نام اصبح بن نابتة ذکر نموده‌اند.^۲

در این نوشتار به ذکر برخی از ترجمه‌ها و شرح‌ها و نظم‌های این عهدنامه پرداخته و در پایان نیز برخی از ترجمه‌ها و شروع و صیبنامه حضرت علی (ع) به فرزندش امام حسن (ع) را آورده‌ایم. این کتابشناسی به صورت الفبایی بوده و تا حد امکان، زبان کتاب و زمان مؤلف آن شناسایی گشته و مشخص می‌شود که بیش‌ترین ترجمه و شرح عهدنامه در زمان دولت صفویه و قاجاریه صورت گرفته و این کار در قرن چهاردهم هجری، آهنگ پرشتابی به خود گرفته است. در این مقاله، از ترجمه‌ها و شروع مستقل سخن رفته و از ترجمه‌هایی که در ضمن ترجمه کامل کتاب نهج البلاغه به انجام رسیده، ذکری به میان نیامده است.

در پایان از فاضل ارجمند جناب حجة الاسلام آقای ابوالفضل حافظیان بابلی - که مرا به نسخه‌هایی از برخی شروع عهدنامه رهنمون شد و مسودات خود را در اختیارم نهاد - تشکر و سپاسگذاری می‌کنم.

شرح‌های عهدنامه امیرالمؤمنین علی (ع) به مالک اشتر

۱. آداب الملوک (فارسی). نظام‌العلماء میرزا رفیع‌الدین طباطبائی تبریزی (م ۱۳۲۶ ق)
چاپ تبریز، ۱۳۲۰ ق. ۳۲۳ ص. الذریعة ۲۹/۱، ۲۷۴/۱۳، ۱۲۶/۱۳

۲. آداب الملوک فی اقصی مراتب السلوک. شیخ محمدتقی دزفولی نسخه خطی آن در کتابخانه ملی (تهران) موجود است.
فهرست کتابخانه ملی ۵/۶۱۳

۳. آئین جهاننداری. حاج شیخ محمدعلی انصاری قمی (۱۳۲۹-۱۴۰۵ ق)

نسخه خطی آن در ۴۱۴ برگ در کتابخانه مجلس و کتابخانه ملی موجود است.

فهرست نسخه های خطی فارسی ۱/۱۵۵۱، فهرست کتابخانه مجلس ۳۷/۳۹، فهرست کتابخانه ملی ۱/۲۳۶

۱۰. تحفه سلیمانیة - سید ماجد حسینی بحرانی. (م ۱۰۹۷ق) مؤلف، این کتاب را برای شاه سلیمان صفوی به فارسی، در شرح عهدنامه تألیف کرده و به سال ۱۳۰۱ق در ۳۰۴ صفحه جیبی به چاپ رسیده است.

الذریعة ۳/۴۴۱، ۱۳/۳۷۴، ۱۴/۱۴۴

۱۱. تحفه علویه سلیمانیة. مؤلف: نامعلوم. این کتاب در سال ۱۱۰۱ق تألیف شده و نسخه خطی آن در ۲۰۷ برگ در کتابخانه مدرسه فیضیه (قم) موجود است و غیر از کتاب فوق، می باشد.

فهرست کتابخانه فیضیه ۳/۲۲

۱۲. تحفة الملوک. مؤلف: نامعلوم. نسخه خطی آن در کتابخانه دانشگاه تهران موجود است.

الذریعة ۴/۱۱۸، فهرست کتابخانه دانشگاه ۲/۱۸

۱۳. تحفة الولی. محمدحسین بن احمد بن محمد بن سمیع یزدی. تاریخ نگارش: ۱۲۲۷ق در مشهد. نسخه خطی آن در کتابخانه ملک است.

الذریعة ۳/۴۸۰، فهرست کتابخانه ملک ۲/۱۱۵

*

ترجمه عهدنامه

عالمان و مترجمان فراوان، دست به ترجمه عهدنامه زده اند که برخی از آنان عبارتند از:

۱. سید صادق حسینی کاشانی - معاصر ناصرالدین شاه قاجار - نسخه خطی آن در کتابخانه مدرسه فیضیه (قم) موجود است. (نیز نسخه ای از آن در کتابخانه دانشگاه تهران است)

فهرست کتابخانه فیضیه ۲/۳۴، فهرست نسخه های خطی فارسی ۱/۱۵۷۳، فهرست کتابخانه دانشگاه ۱۳/۳۱۸۳

۲. میرزا آقاخان کرمانی - عبدالحسین بن عبدالرحیم بردسیری - (مقتول به سال ۱۳۱۴ق). چاپ تهران

فهرست کتاب های چاپی فارسی ۱/۸۷۰

۳. عبدالواسع تونی (ق ۱۲). نسخه خطی آن در کتابخانه مجلس شورای اسلامی (ملی سابق) موجود است. فهرست کتابخانه مجلس ۶/۱۵، نسخه های خطی فارسی ۱۵۷۳

۴. میرزا علی رضا - احتمالاً - تجلی (ق ۱۱)

نسخه خطی آن در کتابخانه دانشگاه تهران موجود است. فهرست کتابخانه دانشگاه ۹/۱۲۱۴، نسخه های خطی فارسی ۱۵۷۳

۵. سید محمدباقر بن اسماعیل خاتون آبادی اصفهانی. تاریخ نگارش: ۱۱۱۵ق

نسخه خطی آن در کتابخانه ملی و کتابخانه دانشگاه تهران موجود است. فهرست کتابخانه ملی ۶/۳۹۹، فهرست

کتابخانه دانشگاه ۷/۲۷۱۷

۶. محمد بن مهدی بهشتی (ق ۱۳). نسخه اصل آن در کتابخانه ملی موجود است.

فهرست کتابخانه ملی ۲/۸، نسخه های خطی فارسی ۱۵۷۴/۷. مترجم ناشناس

نسخه خطی آن - به تاریخ ۱۳۱۰ق - در کتابخانه ملی موجود است. فهرست کتابخانه ملی ۲/۲۰۹

۸. مترجم ناشناس (ق ۱۱ و ۱۰)

نسخه خطی آن در کتابخانه دانشگاه تهران موجود است. فهرست کتابخانه دانشگاه ۲/۱۹، نسخه های خطی فارسی ۱۵۷۴/۹

۹. حسین عمادزاده اصفهانی (۱۳۲۵-۱۴۱۰ق)

این ترجمه در کتاب زندگانی حضرت علی بن ابی طالب (ع)، ص ۳۳۸-۴۰۲ مندرج است.

۱۰. سید علی اکبر برقمی قمی (۱۳۱۷-۱۴۰۷ق)

این ترجمه به نام «سیاست نامه»، در ۱۶ صفحه، وسیله کتابفروشی حافظ به چاپ رسیده و بخشی از آن در کتاب «فروغ یزدان»، ص ۲۱-۲۲ آمده است.

۱۱. غلامرضا گل سرخی کاشانی (۱۳۵۲-۱۴۱۲ق)

این ترجمه، نخست به صورت سلسله مقالات در مجله «مکتب اسلام»، با قلمی شیوا و نثری زیبا نگارش یافته و سپس جداگانه منتشر شده است.

۱۲. محمدتقی رهبر اصفهانی

این ترجمه در تهران، به چاپ رسیده است.

۱۳. آیت الله حسینعلی منتظری

قم، مرکز جهانی علوم اسلامی، ۱۳۶۷ش، ۴۰۰ص، وزیری

۱۴. شیخ محمدهادی بیرجندی

این ترجمه در ۱۳۲۳ق تألیف شده و در ۱۳۵۵ق، در ۱۶۰ صفحه به چاپ رسیده است. (همراه با ترجمه «ادب الکبیر»

ابن مقفع). الذریعة ۴/۱۱۹، ۱۲/۳۷۵، ۱۴/۱۵۲

۱۵. علامه مجلسی مولا محمدباقر بن محمدتقی اصفهانی (۱۰۳۷-۱۱۱۰ق)

نام دیگر این ترجمه، «سلوک الولاية» است و در ضمن کتاب «۲۵ رساله فارسی» به اهتمام سید مهدی رجایی به چاپ رسیده است.

الذریعة ۴/۱۱۹، ۱۲/۲۲۷، ۱۳/۳۷۳، ۱۴/۱۱۶

۱۶. رضا حسین خان رشید ترابی (۱۳۲۶-۱۳۹۳ق)

این ترجمه به زبان انگلیسی است. تذکره علمای امامیه پاکستان/۱۰۱

۱۷. سید ابن الحسن جارچوی (۱۳۲۵-۱۳۹۳ق)

۱۳۷۵ق (۱۳۳۵ش) به چاپ رسیده است. الذریعه ۱۶/۱۸۱
۶. سید باقری

وی، عهدنامه را به انگلیسی ترجمه کرده و در ۱۳۳۵ش به چاپ رسیده است. الذریعه ۱۶/۱۸۱

*

۴۳. الراعی والرهبیة. توفیق الفکیکی المحامی (۱۳۲۱-۱۳۸۹ق)

چاپ سوم: تهران، بنیاد نهج البلاغه، ۱۴۰۲ق، ۳۱۵ص، وزیری.

«در این کتاب، عهدنامه را با قوانین کنونی کشورهای دموکراسی و متمدن جهان تطبیق نموده است و خوب از عهده برآمده اند». (آئین جهاننداری، محمدعلی انصاری، ص ۴) بر این کتاب آیات عظام: سید ابوالحسن اصفهانی، سید هبه‌الدین شهرستانی، شیخ محمدحسین کاشف الغطاء، شیخ هادی کاشف الغطاء (۱۹ص زندگانی امیرالمؤمنین و ۶ص زندگانی مالک)، شیخ محمدحسین مظفر و شیخ راضی آل یاسین و آقایان: محمد عبدالغنی حسن و مصطفی جواد و عده‌ای دیگر تقریظ نگاشته‌اند. (دربارۀ مؤلف، کتاب «توفیق الفکیکی» وسیله عبدالله الجبوری نگاشته شده و به چاپ رسیده است).

۴۴. رموز الامارة. وقار شیرازی (۱۲۹۸ق) فرزند مرحوم

وصال. وی، عهدنامه را به نظم درآورده و بارها به چاپ رسیده است. این نظم، در کتاب فروغ یزدان، ص ۵۱-۷۴ مندرج است. الذریعه ۹/۱۲۷۶، ۱۳/۳۷۴، ۱۴/۱۵۲، ۱۹/۱۴۰، ۲۴/۲۱۷

۴۵. السياسة العلویة. شیخ عبدالواحد بن احمد آل مظفر (۱۳۱۰-۱۳۹۵ق)

الذریعه ۱۲/۲۷۲

وی در شرح زندگی مالک اشتر، کتابی به نام «قائد القوات العلویة» نیز نگاشته و به چاپ رسیده است.

المنتخب من اعلام الفكر والادب/ ۳۰۲

۴۶. سیاست نامه. میرزا سید جهانگیرخان حسینی مرندی معروف به ناظم الملک ضیائی (۱۲۷۵-۱۳۵۲ق)

این نظم، چندین بار در تبریز و تهران به چاپ رسیده است. نیز، در «کلیات ضیائی» (چاپ انتشارات اقبال، ۱۳۴۶ش)، ص ۴۳۵-۵۰۴ تجدید چاپ شده است.

۴۷. سیمای کارگزاران در نهج البلاغه. گروه ترجمه بنیاد نهج البلاغه. تهران، ۱۳۶۴ش. وزیری، ۶۳ص.

۴۸. شرح عهدنامه مالک اشتر. ملا محمد صالح روغنی قزوینی. تألیف: ۱۰۹۴ق.

نسخه خطی آن در کتابخانه سید نصرالله تقوی بوده و اکنون در کتابخانه مجلس شورای اسلامی است.

این ترجمه به زبان انگلیسی و اردو است. تذکره علمای امامیه پاکستان/ ۱۱

۱۸. ادوارد فاندیک آمریکایی

این ترجمه به زبان انگلیسی است. آئین جهاننداری، ص ۴

۱۹. ترجمه محمد رضا بن محمد رحیم بیگ کلهر.

نسخه خطی آن در کتابخانه ملی تبریز موجود است.

فهرست کتابخانه ملی تبریز ۳/۱۳۳۸

۲۰. ترجمه و شرح جعفر بن محمد قاضی مشهدی

نسخه خطی آن در کتابخانه دانشگاه تهران است.

فهرست کتابخانه دانشگاه ۱۶/۷۱۷

۲۱. ترجمه میرزا رفیع الدین تبریزی. معروف به نظام العلماء طباطبایی تبریزی. (م ۱۳۲۶ق)

این ترجمه، غیر از آداب الملوك وی (ش ۱) است. ریحانة الادب، ج ۴، ص ۲۱۵

۲۲. ترجمه و شرح مهدی هادوی تهرانی.

نوارهای آن موجود است (تحت عنوان: سیره حکومتی

امیرالمؤمنین-ع)

۲۳. ترجمه و شرح عهدنامه مالک اشتر. علی اصغر فقیهی

قمی. چاپ قم، ۱۳۵۰ش

*

۳۶. حکمت اصول سیاسی اسلام. حاج شیخ محمد تقی

جعفری تبریزی

تهران، بنیاد نهج البلاغه، ۱۳۶۸ش

دستور حکومت

چند نفر کتاب خود را به این نام نهاده‌اند، که عبارتند از:

۱. محمدحسین خان فروغی (ذکاء الملک-م ۱۳۲۵ق)

چاپ تهران، ۱۳۱۸ش (این ترجمه، در کتاب «فروغ

یزدان»، ص ۷۵-۹۵ مندرج است). الذریعه ۱۴/۱۲۵

۲. محمدعلی فروغی

چاپ تهران. الذریعه ۸/۱۵۳ و ۱۳/۳۷۴

۳. احمد بن حافظ عقیل کرمانی-ادیب- (م ۱۳۲۹ق)

در سال ۱۳۲۱ق، با مقدمه ذکاء الملک فروغی در تهران به

چاپ رسیده است.

الذریعه ۴/۱۱۸، ۸/۱۵۲، ۹/۶۶۵، ۱۲/۱۱۹، ۱۳/۳۷۴،

۱۱۵/۱۴

۴. شیخ محمدعلی واعظ همت آبادی

الذریعه ۱۵۳، ۱۳/۳۷۴، ۲۱/۴۰۴

۵. سرهنگ صادقیان

مترجم، عهدنامه را به زبان فرانسه ترجمه کرده و در

- الذریعه ۴/۱۲۹، فهرست کتابخانه مجلس ۱۴/۱۴۰،
فهرست کتابخانه سپهسالار ۳/۳۲۱
۴۹. شرح عهدنامه. میرزا محمد بن سلیمان تنکابنی
(م ۱۳۰۳ق) صاحب قصص العلماء
الذریعه ۱۳/۳۷۴
۵۰. شرح عهدنامه. ناشناخته.
نسخه ناقص آن در کتابخانه آیت الله گلپایگانی، موجود است.
فهرست کتابخانه گلپایگانی ۲/۱۱۵
۵۱. عهدالاشتر. سید هبه‌الدین محمد علی شهرستانی
(۱۳۰۱-۱۳۸۶ق)
- رساله‌ای است در بیان سند عهدنامه و شرح متن آن. وی
کتابی هم به نام «ما هو نهج البلاغه» دارد که دوبار به فارسی
ترجمه شده و به چاپ رسیده است.
الذریعه ۱۵/۳۶۳
۵۲. عهدالاشتر. شیخ محمد مهدی شمس‌الدین (۱۳۵۳-
۱۴۲۱ق). چاپ بیروت
المنتخب/۶۱۴، مع علماء النجف ۲/۵۷۳
۵۳. عنوان ریاست. سید علی اکبر بن سلطان العلماء سید
محمد نقوی لکهنوی هندی (م ۱۳۲۴ق)
الذریعه ۱۵/۳۶۲
۵۴. فروغ یزدان. احمد نیکو همت. چاپ قم، مهرماه
۱۳۳۷ش/ربیع الاول ۱۳۷۸ق. ۱۷۶ص، وزیری.
مؤلف در این کتاب، متن عهدنامه و چهار ترجمه آن (ترجمه
بدایع نگار، ترجمه منظوم وقار شیرازی، ترجمه ذکاء الملک
فروغی و ترجمه فیض الاسلام) و اشعاری در مدح آن حضرت و
نمونه‌ای از نثر ترجمه‌های دیگر را آورده است.
۵۵. فرمان مالک اشتر. حسین بن محمد حسینی علوی آوی.
به اهتمام: محمد تقی دانش پژوه. چاپ بنیاد نهج البلاغه، ۱۳۶۰ش
۵۶. فرمان علی (ع) به مالک اشتر. مترجم: مصطفی زمانی.
تهران، شرکت سنگ آهن مرکزی ایران، ۱۳۷۹، رقعی،
۶۸ص. (۱۳۵۳-۱۴۱۱ق)
۵۷. فرمان امام علی (ع) به مالک اشتر
مترجم: میرزا محمد ابراهیم نواب تهرانی بدایع نگار
(م ۱۲۹۹ق). تحقیق و مقدمه: ناصر هاشم‌زاده. تهران، انتشارات
امیرکبیر، ۱۳۶۶ش. رقعی، ۸۸ص (همراه با اشاره‌ای به نثر
دوره قاجار و متن تحقیقی عهدنامه)
الذریعه ۴/۱۱۸، ۱۱۳/۱۴
۵۸. فرمان امام (ع) به مالک اشتر
ترجمه: محمد مقیمی. تهران، انتشارات سعدی، ۱۳۵۴ش.
رقعی، ۹۶ص.
۵۹. فرمان حضرت علی (ع) به مالک اشتر
تهیه و تنظیم: روابط عمومی و ارشاد شرکت خدمات بازرگانی
سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران. چاپ دوم: رقعی، ۶۸ص
۶۰. فرمان مبارک امیرالمؤمنین به مالک اشتر
محمد وحید گلپایگانی. تهران، انتشارات محمدی،
۱۳۶۰ش. ۷۲ص، رقعی
۶۱. فرمان مبارک. جواد فاضل (۱۳۳۳-۱۳۸۱ق). این ترجمه
در تهران، به چاپ رسیده است.
۶۲. القانون الاکبر فی شرح عهد الامام للاشتر. سید مهدی
سویج بصری
المنتخب من اعلام الفكر والادب/۶۷۱، مصادر نهج البلاغه
۳/۴۲۹
۶۳. قانون الولاية فی سياسة الرعاة. سید محمد حسن بن سید
علی موسوی قزوینی نجفی (م ۱۳۵۸ق)
الذریعه ۱۷/۲۹، ۱۳/۳۷۴، مصادر نهج البلاغه ۳/۴۲۷
۶۴. مرآة الملوک وارشاد الولاية. محمد اسماعیل حسینی
مدرس یزدی
نسخه خطی آن در کتابخانه مجلس است. فهرست کتابخانه
مجلس ۲۱/۳۱۸
۶۵. مع الامام علی (ع) فی عهد مالک اشتر. شیخ محمد باقر ناصر
چاپ بیروت، ۱۳۹۳ق.
- المنتخب من اعلام الفكر والادب/۴۰۲، مصادر نهج البلاغه
۳/۴۲۹
۶۶. مقتبس السياسة
- شیخ محمد عبده (م ۱۳۲۳ق) یا احمد محمد کاتب. چاپ
مصر، ۱۳۱۷ق
- الذریعه ۱۴/۱۵۹، مصادر نهج البلاغه ۳/۴۲۸، آئین
جهانداری، ص ۴
۶۷. نامه روح افزا. علی محمدی تاکندی
این کتاب در ۲ جلد (وزیری) به چاپ رسیده است.
۶۸. نصاب الملوک و آداب السلوک (فارسی)
شیخ ابوالحسن شریف فتونی عاملی (م ۱۱۳۸ق)
نسخه خطی آن در کتابخانه سپهسالار و کتابخانه دانشکده
حقوق دانشگاه تهران موجود است.
الذریعه ۱۳/۳۷۳، ۱۴/۱۱۳، ۲۴/۱۷۱، نسخه‌های خطی
فارسی ۲/۱۷۰۴؛ فهرست کتابخانه سپهسالار ۲/۳۴ و
۵/۷۱۵؛ فهرست کتابخانه دانشکده حقوق ۲۱۸
۶۹. نظم عهدنامه امیرالمؤمنین (ع) به مالک اشتر. عبدالحسین
وکیلی قمی (۱۳۳۰-۱۴۰۴ق)؛ چاپ قم
۷۰. نظم عهد مالک (ترکی). جلال‌الدین محمد.

۷۱. نظامنامه حکومت. مولی محمدکاظم بن محمدفاضل مشهدی - از شاگردان علامه مجلسی - (زنده در ۱۱۰۷ق).
تحقیق و تصحیح: مهدی انصاری قمی. چاپ دوم: قم، انتشارات انصاریان، ۱۳۷۴ش. ۲۲۲ص، وزیری.
محقق دانشمند، مقدمه ای خواندنی و پرنکته (در ۴۵ صفحه) درباره سیاست غربی و سیاست اسلامی، شیوه رهبری امیرالمؤمنین(ع)، شخصیت مالک اشتر، اوضاع سیاسی مصر، اسناد عهدنامه و زندگی مترجم به خوبی قلم زده است. مترجم و شارح بزرگوار نیز، با قلمی زیبا و نثری شیوا، در نود و سه عنوان (بیست و سه فصل) عهدنامه را شرح کرده و محقق افزون بر تصحیح آن، به توضیح لغات و اعلام پرداخته است.
۷۲. هدایای الحسام فی عجائب الهدیات للحکام. میرزا محمدحسین بن علینقی همدانی. تاریخ تألیف: ۱۳۰۸ق. این کتاب، شرح فارسی عهدنامه است و نسخه های خطی فراوان از آن موجود است.
الذریعه ۱۳/۳۷۵، ۱۴/۱۲۵، ۲۵/۱۶۳. فهرست دانشگاه تهران ۹/۱۳۵۶، فهرست کتابخانه مرعشی ۱۰/۱۱۶، فهرست کتابخانه ملک ۴/۸۴۶، فهرست کتابخانه ملی ۵/۳۱۱
- *
شروح و ترجمه های وصیت نامه امیرالمؤمنین به امام حسن(ع)
۱. الاخلاق المرضیه فی شرح خطبة الوصیه. از مؤلفی ناشناخته
الذریعه ۲۵/۱۰۵
۲. الاخلاق النفیسه فی شرح خطبة الوصیه
الذریعه ۱۳/۲۲۵، ۱۴/۱۲۹، ۲۵/۱۰۵
۳. الاسس التربویه فی شرح الوصیه. سید حسن قبانچی نجفی
مصادر نهج البلاغه ۳/۳۱۲
۴. به سوی مدینه فاضله (شرح نامه هدایت بخش امیرالمؤمنین(ع) به فرزندش). علی کریمی جهرمی
قم، مرکز نشر اسخون، ۱۳۷۸ش
وزیری، ۲۴۰ص
۵. ترجمه وصیت نامه امیرالمؤمنین(ع). عبدالمهدی بن ابوتراب حسینی نفیسی. چاپ ۱۲۶۷ق
فهرست کتاب های چاپی فارسی ۱/۸۸۴
۶. خداوند سخن در نهج البلاغه با ما سخن می گوید.
م، شرمین. ترجمه و شرح وصیت امام به فرزندانش امام حسن و امام حسین(ع) (نامه ۷۴) است و به چاپ رسیده است.
۷. خورشید روشن. حاج شیخ محمدعلی انصاری قمی (۱۳۲۹-۱۴۰۵ق). چاپ مکرر (همراه با آئین جهاننداری).
۹۰ص، رقعی
۸. دستور زندگانی. غلامعلی رئیس یزدی. چاپ ۱۳۶۹ق.
الذریعه ۲۵/۲۰۴
۹. راه های سعادت و نیک بختی در وصیت نامه امام علی(ع) به فرزندش. احمد رضا کشوری
قم، انتشارات وثوق، ۱۳۷۹ش، رقعی، ۶۲ص
۱۰. راز نیکبختی (شرح نامه امام علی(ع) به امام حسین(ع)). یعقوب علی برجی. قم، انتشارات شهریار، ۱۳۷۹ش. رقعی، ۱۸۴ص
۱۱. شرح وصیت نامه علی(ع). حسین بن علی بن محمد شفیع
الذریعه ۹/۵۳۳
۱۲. فرمان امام به امام حسن(ع). محمد مقیمی. تهران، انتشارات سعدی، ۱۳۵۴ش.
۱۳. مثنو ادب الهی. ملا محمد صالح روغنی قزوینی
الذریعه ۱۴/۱۲۹، ۲۳/۱۵ و ۴۶
۱۴. نخستین رساله در علم اخلاق اسلامی. زین العابدین قربانی لاهیجی. قم، انتشارات انصاریان، ۱۳۷۳ش. ۴۸۰ص، وزیری.
مؤلف محترم، در مقدمه به مقایسه اخلاق از دیدگاه اسلام و غرب پرداخته و پس از آن به شرح مفصل وصیت نامه، دست زده است.
۱۵. نظم و صیای امیرالمؤمنین = حقیقت نامه. سید جهانگیر خان حسینی مرندی معروف به ناظم الملک ضیائی (۱۲۷۵-۱۳۵۲ق)، این کتاب چند بار به چاپ رسیده است.
الذریعه ۴/۹۹، ۹/۶۳۳، ۱۲/۲۷۳، ۲۴/۲۱۷ و ۲۳۲
نیز در «کلیات ضیائی» (چاپ انتشارات اقبال، ۱۳۴۶ش)، ص ۳۶۵-۴۱۸ تجدید چاپ شده است.
۱۶. نظم الوصیه. سید حسین بن ابراهیم قزوینی (م ۱۲۰۸ق). این کتاب، در ترکیه به چاپ رسیده است.
مصادر نهج البلاغه ۳/۳۱۲
۱۷. وصیت امیرمؤمنان به امام حسن. جواد فاضل (۱۳۳۳-۱۳۸۱ق). چاپ تهران، ۴۰ص.
۱۸. وصیت نامه علی(ع) به پسرش. نسخه ای از آن در کتاب ذیل آمده است.
نسخه های خطی فارسی/۳۳۰۲

